

811.163.41'367

821.163.41.08-32 Ђопић Б.

<https://doi.org/10.18485/sj.2023.28.1.7>**ЈЕЛЕНА Р. ЈОВАНОВИЋ СИМИЋ***Универзитет у Београду
Филолошки факултет

Оригинални научни рад

Примљен: 18.10.2022.

Прихваћен: 13.12.2022.

О ПРИКЛАУЗАЛНИМ И ПРИЛЕКСИКАЛНИМ РЕЧЕНИЦАМА
СА *ДА* У ПРИПОВЕЦИ *КРАВА СА ДРВЕНОМ НОГОМ*
БРАНКА ЂОПИЋА

Аутор анализира приповетку *Крава са дрвеном ногом* Бранка Ђопића, и утврђује основне синтаксичке типове и вербатолошке варијетете у њеном приповедном наративу. Разматра се прилексикални и приклаузални тип зависних реченица са *да*, и утврђује се да је овај први по положају и синтаксичком статусу еквивалентан статусу зависних речи у синтагматским конструкцијама, док је други тип по оба параметра друкчији. На основу анализе грађе, аутор закључује да је измена врсте везе, напоредне у зависну – схватљива као узрок постања зависне приреченичне клаузалне везе, и битан лингвистички моменат у поетској вербализацији приповетке. Уз то, закључује се да укрштањем кохезионих и декомпозицијских процеса у синтакси – Бранко Ђопић развија наратолошке могућности синтаксичке антиципације прилексикалних клауза, градећи на тај начин приклаузалне везе.

Кључне речи: приклаузална реченица, супклаузална реченица, реченица са везником *да*, наратив, Бранко Ђопић.

*jelenajo@beograd.com

1. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

1. Како би се продрло у природу приповедног процеса, па сходно томе и приповедног текста, од важности је препознати и описати лингвистичке јединице. Наиме, приповедни текст у крајњој линији или у првом реду – јесте вербална структура која има своје састојке, и ти се састојци налазе у неким међусобним односима (исп.: Јакобсон 1966). Најкраће речено, наратив означава представљање једног или више догађаја, и сам 'догађај' или 'радња' (исп.: Абот 2009: 37) сматрамо овде кључним моментом. Наиме, „без 'догађаја' или 'радње' можемо говорити о описивању, 'експозицији', 'аргументу', 'лирском облику' или њиховој комбинацији, али не можемо говорити о наративу”. Абот је, заправо, покушао наћи минималне облике наратива, и утврдио да ти облици имају вид просте реченице. Постоје, према томе, минималне и сложене наративне форме, а ове друге – како сматра Абот (2008; 2009) – настају комбинацијом минималних, тј. простих реченица. На основу тога и он долази до закључка да постоје 'микронаративи' и 'макронаративи'. Реченице које наводимо из Ћопићеве *Краве са дрвеном ногом* (1964) – поред временске, садрже и друге квалификације догађаја, просторне, објаснидбене, експресивне и сл. Синтаксичке структуре засноване на дистрибуцији клауза и супклауза – јасно су оцртане у приповеци, градећи чврсте целине које чине готово геометријску основу Ћопићеве нарације, а наратолошке се граде уз помоћ синтаксичких, те су мање чврсте и мање постојане од њих, флексибилне су грађе, и чине дух приповедног говора (Принс 2011).

2. У овом прилогу, дакле, разматрамо синтаксички статус и функционално вредност супклауза, и с тим у вези, и зависност клауза као категоријално питање, – и то на одређеном броју примера из Ћопићеве приповетке *Крава са дрвеном ногом* (1964).

а) Супклаузална конструкција у нашем термилошком систему означава структуру функционално нижу од клаузе (тј. од зависне предикативне реченице), и она не доприноси усложњавању реченице у којој је употребљена јер и није пратилац реченице већ нереченичне вишечлане конструкције (или није у директној структурној кореспонденцији са управном реченицом као целином), већ је инкорпорирана у њену синтагматску подлогу. Када су ове конструкције укључене у мрежу синтагматских субреченичних релација, могу се посматрати и као чиниоци комуникативне антиципације појединих елемената те структуре, а тај поступак се обавља предикатизацијом. Зависне клаузе таквог и сличног статуса назване су супклаузама (исп.: Симић/Јовановић Симић 2017: т. 2.3; 2.4)¹, те смо и овде методолошки склони посматрати их као чланове синтаг-

¹ Заступајући теорију једнакости зависних реченичних и синтагматских конструктивних односа, М. Стевановић (1991: 819), и поред свих колебања, на неки начин уочава дистинкцију супклаузе и зависне клаузе. Ако се употребљавају „у служби реченичних делова”, то су ипак

матске структуре вишечлане конструкције уопште – била она реченичног или нереченичног нивоа форми. И на тој линији разумевања, можемо рећи да су супклаузе упоредиве са реченичним конструкцијама напоредног односа, за које се може рећи да имају статус клауза, и да су експоненти сложене реченице.

б) Стевановићева разматрања поткрепљују тврдњу да постоје праве приреченичне зависне клаузе које нису у ближем контакту ни са једним чланом управне, већ се односе на њу као целину. Стевановић (1991: 819) указује и на пут настанка неких типова зависних клауза преиначењем напоредног у зависни тип односа. Може се претпоставити да овде није реч о синтагматском постању зависне клаузалне структуре, него о супротном процесу појачања синтаксичке кохезије; и није реч о прилексикалним, већ о приреченичним зависним клаузама. Ово би значило да класификација клаузалних форми по функцијама прекорачује оквир синтагматских конструкција. И Гвоздјев (1958: 201) и Прањковић (1993: 85) одричу исправност класификације зависних реченица по аналогији са синтагматским класама. Шведова (1990: 515), пак, све зависно-сложене реченице дели у две велике групе²: реченице са нерашчлањеном структуром (нерашчлањене) и реченице са рашчлањеном структуром (рашчлањене). Нерашчлањене су оне реченице код којих зависна има унутар управне изван ослонац у виду глагола, именице, придева, прилога или компаратива, и на тај начин функционише као прилексикална јединица. У рашчлањеним конструкцијама зависни део односи се на цео управни члан, па веза нема прилексикални карактер.

3. Закључујемо да је измена напоредне везе у зависну заправо узрок постања зависне приреченичне клаузалне везе, па се укрштањем кохезионих и декомпозицијских процеса у синтакси отвара могућност за синтаксичку антиципацију прилексикалних клауза и настанак приклаузалне везе (уп.: Јовановић 2013б: 81–125). Са поменутих питањем у вези је и синтаксички статус управне речи од које зависи супклауза, и њено понашање. За праћење шта се догађа при одстрањењу те речи, тзв. антецедента, послужићемо се поглавито нашом граматиком (уп.: Симић/Јовановић 2007: 186–188), јер су управо та схватања имплементирана овде као методолошки образац анализе грађе. Тамо, дакле, код односних реченица, стоји следеће: „Када изостане управна реч, односна реченица није више атрибутска, него према остатку управне реченице стоји у односу у којем је била њена управна реч. Тако се разликују субјекатске односне реченице, објекатске, предикативне итд. То значи да је односна реченица способна да преузме функцију своје управне речи.” Према

увек супклаузе – а никада клаузе у смислу у којем су дефинисане (Симић/Јовановић Симић 2017: т. 4.4), и како ми овде разумемо.

² Додаћемо само да је за ову врсту дистинкција бољи термилошки пар 'прилексикалне' vs. 'приклаузалне/приреченичне' зависне реченице/клаузе него 'нерашчлањене' према 'рашчлањеним' (в. Симић/Јовановић Симић 2017: 931 и д.).

томе, уклањањем управне речи, синтаксички односи се битно мењају, иако су на први поглед остали исти.

2. О СИНТАКСИЧКОМ И ВЕРБАТОЛОШКОМ СТАТУСУ ПРИКЛАУЗАЛНИХ И ПРИЛЕКСИКАЛНИХ РЕЧЕНИЦА СА ВЕЗНИКОМ *ДА* У ПРИПОВЕЦИ *КРАВА СА ДРВЕНОМ НОГОМ* БРАНКА ЋОПИЋА

1. Покушаћемо у овом делу рада показати – на неколиким примерима из Ћопићеве приповетке *Крава са дрвеном ногом* (1964) – како нас анализа приповедно-исказне грађе уверава у одређен статус зависних реченица са везником *да*, и како су на њих вербатив и жанр наративно сензитивни (уп.: Вјежбицка 1997; Федосјук 1997; Шмељова 1997).

а) Поћи ћемо, најпре, од теоријске парадигме која је заснована на би-нарним класификационим моделима реченица са везником *да*, а који битно доприноси критериолошкој категоризацији ових реченица као објаснидбених, тј. приклаузалних, с једне стране, и допунских, тј. прилексикалних, с друге. Што се тиче приклаузалних реченица са *да* – њих смо разврстали у четири групе (уп.: Симић/Јовановић Симић 2017: т. 2, т. 3, т. 4): (1) условне реченица са *да*, (2) допусне реченице са *да*, (3) последичне реченице са *да* и (4) намерне реченице са везником *да*. Прилексикалне субординиране реченице са *да* – заправо су приглаголске, и њих смо разврстали у три групе: (1) зависне реченице са *да* као еквивалент правог објекта, (2) зависне реченице са *да* као еквивалент субјекту управне реченице и (3) зависне реченице са *да* као еквивалент атрибуту управне именице.

б) Ћопићев наратив у поменутој приповеци понудио нам је доста уметничких илустрација за реченице о којима овде водимо расправу, а ми ћемо гледати да илустрације бројчано ограничимо, и сведемо на најрепрезентативније. Међу најефикасније лингвистичке аспекте проучавања жанра помоћу лингвистичких модела спадају пропозиционалне особености синтаксичких јединица, од којих се граде жанровски оформљени искази. То значи да у први план избијају реченице које се употребљавају у овом или оном говорном жанру (уп.: Вјежбицка 1997, Дементјев 2010). Појам 'жанровски оформљених исказа', даље, даје методолошку могућност за успостављање везе између лингвистичких и жанровских форми, иако синтакса сама по себи тешко може дати поуздане индикаторе за идентификацију жанра. Дакле, мишљу се одређује избор жанровске форме (Дементјев 2010), затим долази обратни утицај – замисао се сама коригује одабраним жанром, а у резултату тога узајамног утицаја граде се стил и композиција (уп.: Симић 2001; Симић/Јовановић 2009). Упоредо с тим моментом тече други, експресивни, тј. „субјективно-емоционални оцен-

ски однос према предметно-смисаоном садржају свог исказа” (Бахтин 1996: 187–197).

2. Ако са аспекта расправе о исказима пређемо на реченични аспект, како у основи налаже наша тема – враћамо се лингвистичком разумевању наративних микроструктура, те ћемо рећи да о приклаузалној зависној реченици са *да* говоримо онда када није могуће утврдити коју посебну реч у управној реченици она објашњава. Тада утврђујемо да се односи на целу управну реченицу – тј. да објашњава клаузални садржај као целину. Како је у реченици често видљиво која је реч њено комуникативно језгро, приклаузална зависна реченица је по правилу усмерена управо на то језгро. А пошто је то језгро најчешће њен предикат, у таквим приликама реченица одређује или допуњава предикат управне. Међутим, иако смо свесни разлике између приглаголске и приклаузалне позиције, понекад ју је тешко утврдити.

а) Из приповетке *Крава са дрвеном ногом* Б. Ђопића (1964) узећемо прво у разматрање условне реченица са *да*, и напоменути да неки примери очигледно показују њихов приклаузални карактер.

Да сам ја с попом Лазаром, ја бих тебе у недјељу лијепо огласио у цркви, нек се зна [...] (69–70);

Богме, *да* сам ти ја овдје био оружник прије своје мировине, поткупио бих те жешће нег мацарски цандари (102);

Да се у селу појави хајдук, вукодлак или какво му драго нечастиво створење, нико се не би толико изненадио и зачудио (69);

Их, *да* немаш тако велике бркове, сад бих ти ја показала (139).

а1) Прва три примера представљају констативно-експликативне вербативе, који показују и жалбену функцију, те их можемо одредити и као дефлетиве (уп.: Јовановић Симић/Симић 2015), док последњи пример представља експонатив који има карактер чисте експресије, а мање експресивно-подстицајног знака.

а2) У првом примеру реченица са ’да’ – ’да сам ја (у пријатељским односима) с попом’ – претпостављени је и у овом случају и жељени узрок, односно услов, остварења претпостављеног и жељеног садржаја управне реченице: ’ја бих (тебе) огласио’. Може се приметити да су ово и иреалне условне реченице, али и волитивне. У другом примеру иреалност претпоставке нарочито је видна у случајевима када се односи на прошлост. Зависна реченица описује претпостављени прошли догађај: ’да сам овдје био’ – који се, разуме се, није остварио, а који би, остваривши се, узроковао и даље претпостављене догађаје: ’поткупио бих те’. У трећем примеру је претпостављени садржај зависне реченице: ’да се појави’ – узрок другом претпостављеном садржају из управне клаузе: ’нико се не би толико изненадио’. И у четвртном примеру: ’[...] *да* немаш тако велике бркове, сад бих ти ја показала’ – узрочно-последични однос је

у обрнутој пропорцији, тј. претпостављено укидање узрока због којег се не остварује последица чини извеснијим претпостављено остварење последице.

а3) Као што видимо, у свим анализираним конструкцијама зависна клауза стоји у општем односу према управној – и означава претпостављени узрок онога што се у виду претпоставке износи управном. Пред нама су реченице које пружају извесно обавештење о стању ствари, о нечијој (не)одлучности, жељи или одсуству жеље да се заузме сопствени став, или о одсуству способности да се схвати исто чињенично стање о којем се говори. Зато смо их назвали експланаторним констативима. Уз то, изречени садржаји често су изложени као говорникова оцена упућена саговорнику ради претње или сл. – те можемо о њима говорити и као о валуативима.

б) Основни конструктивни тип допусних реченица са *да* представљамо следећим Ћопићевим исказом:

Нећеш ти полицији побјећи *да* си крилат (104).

б1) И врсте утисака које Ћопић постиже реченицама са *да* веома су разноврсне и разнобојне, а раздјеливе су у две категорије, од којих је једно експресивни однос: страх, одвратност, отпор, али и радост, дивљење, прихватање; а друго процена људских потенција типа 'моћи', 'смрти', 'морати', те 'умети', 'желети', 'хтети', 'смерати' итд. Према томе, о овим реченицама можемо говорити као о идеативима, тј. исказима који са доживљајном функцијом преносе семантички садржај дајући обавештење о нашем доживљавању извањског света, укључујући и мисли.

б2) Као што видимо, концесивност је овде обележена везником *да*, и има карактер недовољног услова, али не услова за остварење садржаја зависне реченице, већ за његово осујећење. Услов се према томе мора схватити као сметња, али недовољно јака да спречи остварење садржаја зависне реченице. У датој формацији постаје јасно да 'крилатост' – супротно очекивању – није довољан услов да се 'побегне полицији'. Може се на овоме месту, и поводом нашег примера – претпоставити да концесивне реченице имају извесне особености узрочних, јер описују узрок – додуше, недовољни – неостварења садржаја управне. Такав смисао односа јасно упућује на аутономност зависне клаузе, и њену везу са управном као целином.

в) Последичне реченице са *да* – како ће показати Ћопићеве искази – представљају конструкције са типичним последичним, одн. консекутивним значењем.

[...] а он, бена, још зинуо на сва уста па зјали *да* сав свијет чује (12);

[...] стриц би се одједном тргао и заурлао *да* су сви зидови звонили (120);

[...] поновио сам још једном, али сад мање увјерљиво, тише, *да* ни сам не чујем (166).

в1) Пред нама су експозитиви, тј. изјаве које прати емоционални и експресивни тон, али је експресивност присутна као индиректно изражавање тога унутрашњег стања. Сем емоционалности и експресивности, овамо долази и изражавање унутрашњих стања, како оних когнитивног типа, дакле свести о познавању света, те природе онога о чему се говори итд., тако исто и утиска који сазнато на њега оставља.

в2) У првом наведеном примеру: [...] *зјали да сав свијет чује* – једини симптом да се ради о последичном значењу јесте експресивни карактер глаголске речи 'зјалити', одн. говорити неодмерено и глупо (РМС 1967–1976). Да није тога, зависна реченица могла би бити протумачена такође као начинска или намерна. У другом исказу, реченична структура: [...] *заурлао (би) да су сви зидови звонили* – несумњиво је последична јер јој ту врсну карактеристику одређује управо карактер глагола у управној реченици. Наиме, глагол 'заурлати' својим лексичким значењем инсистира на интензитету радње, а последица тога описана је у зависној клаузи. Карактеристична је, и теоријски врло значајна конструкција: [...] *поновио сам још једном, али сад мање увјерљиво, тише, да ни сам не чујем.* – У њој управна конструкција исказује умањен интензитет догађања, а зависна последицу те умањености. Наравно, глагол 'поновити' није сâм у могућности да упуту на такве околности, већ се ослања на адвербативе 'мање увјерљиво, тише'. Питање је да ли је 'нечување' последица предикатског 'понављања' или заправо смањеног интензитета. Ако је ово друго у питању, реченици се мора признати прилексикални карактер, а не приклаузални. Ипак смо је овде уврстили јер је у глобалној структури врло видна разлика између приклаузалности и прилексикалности.

г) Намерним реченицама са везником *да* означава се и намера или сврха с којом се реализује садржај управне. Сврху је од последице могуће разграничити објашњењем да прва представља претпостављену, а друга реалну чињеничност која проистиче из прве. Томе ћемо додати 'жељеност' претпостављеног садржаја 'сврхе' код намерних реченица, која чини битну особеност 'намере'. Иначе, намерне реченице представљале су предмет научне пажње како синтаксичара који заступају 'синтагматску' тезу у тумачењу функција зависних клауза, тако и оних који полазе са друкчијих теоријско-методолошких позиција (исп.: Маретић 1963; Катичић 1971; Шведова и др. 1990; Симић/Јовановић 2017; Пипер и др. 2018; Ковачевић 1998, 2020; Поповић 2004, Петровић 2006; Јовановић 2010а, и др.).

г1) Овде се поставља питање типа односа према управној, јер ако се претходно описани типови – условне, допусне и последичне реченице – разврстају у категорију адвербијалних одредбених, онда се оштро поставља питање припадности намерних одредбеном или допунском типу. У ствари, синтагматска теорија овде је применљива само у општем смислу, јер аутономност клаузе не дозвољава прецизну идентификацију синтагматског типа везе. Теоријски је

оправдано говорити и о случајевима који се могу разврставати с обзиром на агентивну структуру, тј. с обзиром на субјекат управне и зависне клаузе. Наиме, у зависности од структурних прилика, тј. од тзв. изјашњености субјеката, и њихове евентуалне идентичности – може се са већом поузданошћу говорити о намерним реченицама као типу зависних, или о њиховим функционално-семантичким подтипovima.

г2) Наводимо, даље, Ћопићев пример конструкције у којој је агенс обележен именском речи:

[...] да би га /име своје странке/ још више приближили сељацима, земљорадници се просто напросто прозваше 'сељачка странка' (56).

Асертиви, као обичне тврдње без посебних квалификација глаголског садржаја – представљају начин исказивања који се може назвати и индикацијом. У датој конструкцији комбиновани су перфективни глаголи – где сврха 'прозивања' странке поменутим именом представља 'приближавање сељацима'. Но, без обзира на тематски садржај, тј. на стварне последице – овде је сврха описана само као претпоставка и жеља носилаца догађаја о његовом исходу у време док га обављају. Дескриптиви и евалуативи, као вербатолошке врсте – најчешћи су глобални облици прагматичке реализације реченица са *да*. Под 'описивањем искуства' подразумева се давање информација о спољном свету, и представља углавном уопштене описе непосредне перцепције или непосредног увиђања. Дескриптив је овде дијалектички сложена метода схватања општер у посебном и појединачном, преко посебног и појединачног.

3. Прилексикалне субординиране реченице, односно приглаголске реченице јесу оне које допуњавају управни глагол говорења, и њих Стевановић (1991) назива 'декларативнима у ужем смислу'. У складу са нашом методолошком логиком анализе, констатовашемо да су глаголи вербалних радњи по роду прелазни, и да сходно томе 'отварају позицију' правог објекта који ће обликом акузатива без предлога назвати или описати предмет изрицања. Карактеристично је да уз малу измену перспективе уместо правог објекта може се употребити неправи: у локативу са предлогом 'о', те у акузативу са 'за' или сл. Истовремено, међутим, као глаголи комуникативних радњи, они отварају и место за назив адресата, тј. место неправог објекта у дативу; 'говорити нешто или о нечему некоме'. Под одређеним околностима те позиције може заузимати реченица са *да*. Наводимо најпре групу примера у којима у улози управнога глагола налазимо лексеме 'рећи'/'казати'/'говорити'/'причати' и сл. – дакле, вербатолошки речено – глаголе усменог изражавања. Разврстаћемо их у две групе с обзиром на позицију зависне реченице унутар управне.

а) У првој скупини наводимо две реченице са почетка приповетке *Крава са дрвеном ногом* (1964) – које су зависног статуса, и еквивалент правог објекта:

Каже да ће ноћас пасти киша (3);

Богами, каже Јово Дивјак да је под мостом видио рибетину колик човјек (4).

Овде затичемо специфичне и структурне и сигнификацијске прилике, па ћемо их разматрати одвојено за сваки пример.

а1) У првом примеру конструкција 'да ће ноћас пасти киша' описује 'падање кише', али не као реални догађај већ само као садржај управнога глагола 'каже'. Описује, дакле, шта се каже, а не шта се догађа. Сâм догађај нити је најбитнији у комуникативном смислу, нити се износи као извештај (више као хипотатив), већ једино као потврда самог факта изрицања учињеног у управном глаголу. Две важне ствари следе одавде: да је реченица са *да* у овој конструкцији комплетивна по функцији, и да везник *да* обавља своју уобичајену улогу у аргументацији исказаног, а не описа тематског садржаја. Реалност казаног у зависној реченици мери се значењем управнога глагола. У специјалној примени код декларативних реченица такво се значење назива конјунктивним (исп.: Симић/Јовановић Симић/Јовановић 2020).

а2) Оно што смо констатовали за први пример Ћопићеве реченице, посебно се јасно очитује у другом. Конструкција стварно не описује у првом реду ни 'рибу' ни 'Јову Дивјака', већ је замишљена као шала: после смрти стрица Нице, који је измишљао приче о крупним рибама у сеоском потоку, ту традицију наставља Јово Дивјак, кога аутор онда слави као изравног Нициног наследника. У том сплету околности, и опет вербатолошки посматрано – реченица 'да је видио [...]' само је потврда Јовиног изрицања тврдњи, а не извештај о реалном догађају.

б) У другој скупини нашао се један пример зависне реченице, само што је она сада еквивалент субјекту управне:

Причало се да је чак једном отпутовао и са говеђим пасошем (9).

б1) Са теоријског аспекта посматрано – синтаксичка појава коју ћемо сада разматрати на наведеном примеру, уводи нас у расправу још о једној специфичности структурне, функционалне и вербатолошке природе реченица са *да*. Наиме, у наведеној конструкцији: – [...] причало се [...] – управни део има структурне карактеристике имперсоналне реченице са 'се'. Зависна реченица 'да је чак једном отпутовао и са говеђим пасошем' конкретизује значење управнога глагола 'причати' описујући предмет говора. Истовремено она износи и садржај говора као догађај. Тај садржај је са комуникативно-вербатолошког и синтаксичког гледишта посматран – реална чињеница. Али са структурно-синтаксичког – он је само аргумент начина исказивања у управној, а везник *да* функционише као потврда тога начина, постављајући садржај зависне у положај аргумента. Дакле, и структурно-синтаксички и комуникативно-вербатолошки дати опис карактеришу зависну клаузу као допунску, тј. као комплетивну у односу на управни глагол.

62) Са строго формалнога гледишта, 'имперсоналност' је исто што и конгруентност са средњим родом. Ако уметнемо субјекатску реч у наш овдашњи пример – *Причало се то да* је чак једном отпутовао и са говеђим пасошем – добијамо конгруентни тип конструкције управне клаузе: '*Причало се то/ово/оно/нешто/свашта... = да* је чак једном отпутовао и са говеђим пасошем'. Зависна реченица овде је функционални еквивалент субјекта, и преузима између осталог и улогу својеврсног носиоца конгруенције, наравно неутралног по граматичким обележјима. Управо због тога тај тип не може бити комплетивни тип допуне, као објекат, већ комплементарни, чак и по форми конгруентан као што је у основи и компаративни комплемент. Такође, то није директни комплемент глагола већ скупна допуна³ реченичне конструкције, у којој као целини замењује субјекат.

3. ЗАКЉУЧНЕ НАПОМЕНЕ

1. Синтаксички поглед на приповетку *Крава са дрвеном ногом* (1964) – указује нам на велику вербатолошку вештину Бранка Ћопића да реч *да* упосли у различите наративне сврхе, и са разноврсним описаним функцијама, које јасно потврђују да ова реч води порекло од потврдне речце 'да'. Такође, јасно је да је наш велики писац искористио у готово свим наведеним примерима склоност и способност мутирања њеног значења у ново. Начелно узев, уместо да потврђује 'постојање чињенице', ова реч, уз помоћ хипотетичког садржаја почиње вербатолошки деловати, тј. потврђивати начин исказивања спроведен у конструкцији коју уводи: – *Да, он пева* → *Да он пева* → *Она је рекла да он пева*. Као што видимо, сигнификацијска функција у виду констатације уступа место описној као хипотези чији је смисао само аргументовање за већ казано, или за мишљено.

2. Дакле, у односу на самосталну употреби – нпр.: *Да он пева*, конструкција уведена везником *да* употребљава се у приповеди *Крава са дрвеном ногом* (1964) врло широко у функцији зависне реченице.

а) Најпре смо је нашли у разноврсним приклаузалним реченичним типовима: (а) у функцији условне реченице – *Да сам ја с попом Лазаром, ја бих тебе у недјељу лијепо огласио у цркви, нек се зна*; (б) у функцији допусне – *Нећеш ти полицији побјећи да си крилат*; (в) последичне – *Стриц би се одједном тргао и заурлао да су сви зидови звонили и (г) намерне – Да би га /име своје странке/ још више приближили сељацима, земљорадници се просто напросто прозваше 'сељачка странка'.*

³ О скупном или структурном типу допуне исп. прву свеску *Синтаксе* (Симић/Јовановић Симић 2017).

б) Утврдили смо, затим, одређени број примера са прилексикалним положајем зависне реченице, и то присупстантивних – са именицама вербалних значења (*Каже да ће ноћас пасти киша*), а нисмо могли наћи са именицама других значења, као што нисмо утврдили ни случајеве призаменичке, приадјективне, приадвербне, као ни оне са устаљеним адвербијално субјункционалним везама: нпр. последичне са 'тако да', нити са речцама у устаљеним обртурама, као што су поредбене са начинским значењем 'као да', те ни упитне 'да ли', и сл.

3. Према томе, Ћопићева нарација је разложена на структурно различите, а у начелу међусобно функционално сагласне реченичне варијанте (уп.: Јовановић 2008; 2010б; 2012; 2013а), које сам 'жанр' приче окупља у складан и хармоничан композицијски склоп. У том се смислу можемо сложити са Бахтином да је 'жанр' регуларни резултат структурне типизације и систематизације исказних форми (Бахтин 1996: 159; Дементјев 2010: 34). Дакле, на релативно малом броју примера из Ћопићеве приповетке *Крава са дрвеном ногом* (1964) сусрели смо се са необичним мноштвом различитих врста приклаузалних и прилексикалних реченица са *да*, што је значајно допринело вербатолошко-наративној разуђености казивања, али и стилски активној изградњи пишчеве слике живота, нарави и људских судбина.

а) У палети вербатива који изграђују наратолошку структуру приче *Крава са дрвеном ногом*, а које смо идентификовали приликом синтаксичке анализе грађе, као најдоминатнији се издавају дескриптиви, хипотативи и евалуативи – као најчешћи глобални облици граматичке реализације реченица са *да*. Следећи вербатолошки тип по заступљености чине они вербативи који се у причи реализују са емоционално-експресивном функцијом, а овде мислимо на експонативе, тј. чисте експресије или експресивно-подстицајне знаке, затим на идеативе, тј. исказе са са доживљајном функцијом, па и на дефлективе, тј. вербативе са жалбеном функцијом, и нарочито на ескпозитиве, тј. вербативе са емоционалним тоном. Посебно место у вербатолошком структурирању приче имају и вербативи са констативном функцијом, тј. индикативи и аргументативи, пре свега, али и асертиви, тј. тврдње без посебне квалификације глаголског садржаја. Овде убрајамо и оне синтаксичке случајеве у којима је јасно изражена експликативна функција – било да су њени носиоци констативно-експликативни вербативи или само експликативни. Овоме свему треба додати и 'шалу', као посебан вербатив, али и као посебну малу текстовну форму.

б) Све поменуте врсте вербатива указују на значај 'описа' код Ћопића, као „писменог или усменог представљања, приказивања карактеристичних црта некога, нечега” (уп.: РМС 1967–1976: s. v.). Ако 'представити' објашњавамо као „изазвати у памћењу, у свести, замислити”; „показати, приказати”; „дати, пружити, изнети, рећи, саопштити” – онда се 'описом' мора сматрати акт обавештавања о стварносним чињеницама уопште, дакле споразумевање

као такво, иако први низ квалификатора тога процеса инсистирају на његовој ендоцентричности, личном доживљају стварности, а други и трећи на егзоцентричности, изазивају слике стварности код саговорника или сл.

в) У приповеци *Крава са дрвеном ногом* налазимо и специјалније значење лексеме 'представити', јер оно у Ћопића значи и „саопштити, показати и објаснити”, па се опис може свести и на указивање на реалну чињеницу да би је саговорник идентификовао, на њену симулацију уз помоћ сликовите представе, или на склоп вербалних структура којима се у мислима изазива слика. Дакле, описом, уз варирање дескриптивних, идеативних, експозитивних и сл. вербатива – Ћопић оживљавања у сећању или мислима слике стварних факата. Сходно овоме, реченице са *да*, као активно средство вербалне констатације, дескрипције и нарације, имају способност и да пробуде мисли о детаљима стварности, и да од тих детаља изграђују сликовите представе. Напомене је вредна и чињеница да када се ове реченице нађу у 'опису', оне не могу избећи 'кретање излагања', макар и у датим границама временског или просторног оквира слике.

4. Да закључимо. Изразитом синтаксичко-функционалном и вербатолошком диференцијацијом реченица са *да*, Ћопић је умео уметнички свет приче вешто представити унутрашњем погледу читаоца. Овим реченицама, и другима којима се овом приликом нисмо бавили, писац је постепено понирао у дубине збивања, показујући их у њиховим разноликим вербатолошким манифестацијама. Приклаузалне и прилексалне реченице са *да* у Ћопићевој приповеци упослене су како са функцијом нарације, тако врло често и са функцијом описа, па је сâм опис само на први поглед издвојив као оделит дискурсни сегмент и вербатолошки слој.

5. У суштини, клаузе и супклаузе лингвистичка су потврда како су опис и нарација сплетени међусобно са изразима људских осећања и да заједно тек чине целину приче. Коначно, у једном суптилном и компактном ткању Ћопићеве на први поглед једноставне и народски обојене приче *Крава са дрвеном ногом* (1964), лингвистичка грађа оличена у реченицама са *да*, и њиховој вербатолошкој варијацији – чини особеност његовог приповедног дискурса.

ИЗВОРИ

Ћопић 1964: Б. Ћопић, *Крава са дрвеном ногом*, Београд: Народна књига.

ЛИТЕРАТУРА

- Абот 2008:** Н. Р. Abott, *The Cambridge Introduction to Narrative*, Cambridge University Press.
- Абот 2009:** Х. П. Абот, *Увод у теорију прозе*, Београд: Службени гласник.
- Бахтин 1996:** М. Бахтин, 'Проблема речевих жанров', Собр. соч., вып. 5/5: *Работ 1940-х – начала 1960-х годов*, Москва.
- Вјежбицка 1997:** А. Вјежбицка, Речеве жанры, *Жанры речи*, вып. 1, Саратов.
- Гвоздјев 1958:** А. Н. Гвоздев, *Современный русский литературный язык*, Част 1, Фонетика и морфологија, Москва: Государственное учебно-педагогическое издательство Министерства просвещения РСФСР.
- Дементјев 2010:** В. В. Дементјев, *Теория речевых жанров*, Москва: Знак.
- Јакобсон 1966:** Р. Јакобсон, *Лингвистика и поетика*, Београд: Нолит.
- Јовановић 2008:** Ј. Јовановић, Језичка и стилска структура приповетке *Непостојећа бакица* из збирке *Башта сљезове боје* Б. Ћопића – општа теоријска разматрања и методолошка упутства за анализу, *Наслеђе*, 5/11, Крагујевац, 73–104.
- Јовановић 2010а:** Ј. Јовановић, О реченици посматраној са лингвистичког и стилског гледишта, *Стил*, 9, Београд, 391–398.
- Јовановић 2010б:** Ј. Јовановић, Стилска анализа приповетке *Непостојећа бакица* Бранка Ћопића, *Узданица*, VII, 1, Јагодина, 19–33.
- Јовановић Симић 2013а:** Ј. Јовановић Симић, *Јежева кућа* Б. Ћопића – узор приповедног текста у стиху, Зборник радова *Значај српског језика и књижевности у очувању идентитета Републике српске*, Ур. Милош Ковачевић. Том 2, Књижевни класици Републике српске: Кочић и Ћопић, Универзитет у Источном Сарајеву, Филозофски факултет Пале, 181–211.
- Јовановић 2013б:** Ј. Јовановић, *Лингвистички и стилистички аспекти проучавања реченице*, Београд: Јасен.
- Јовановић Симић/Симић 2015:** Ј. Јовановић Симић, Р. Симић, *Вербатологија*, Београд: Јасен.
- Катичић 1971:** Р. Катић, *Jezikoslovni ogleđi*, Zagreb: Školska knjiga.
- Ковачевић 1998:** М. Ковачевић, *Синтакса сложене реченице у српском језику*, Београд: Рашка школа, Србиње: Просвјета.

- Ковачевић 2020:** М. Ковачевић, *Кроз синтаксу српскога језика*, Подгорица: Матица српска – Друштво чланова у Црној Гори.
- Маретић 1963:** Т. Maretić, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb: МН.
- Петровић 2006:** В. Петровић, *Допунске реченице у савременом српском језику*, Нови Сад: Матица српска.
- Пипер и др. 2018:** П. Пипер и др., *Синтакса сложене реченице у савременом српском језику*, Нови Сад: Матица српска, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Поповић 2004:** Љ. Поповић, *Ред речи у реченици*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Прањковић 1993:** И. Pranjković, *Hrvatska skladnja (I)*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Принс 2011:** Џ. Принс, *Наратолошки речник*, Београд: Службени гласник.
- РМС 1967–1976:** *Речник српскохрватскога књижевног језика*, Нови Сад (–Загреб): Матица српска (–Матица хрватска).
- Симић 2001:** Р.Симић, *Општа стилистика*, Београд: НДСЈ, Јасен.
- Симић/Јовановић 2007:** Р. Симић, Ј. Јовановић, *Српска граматика*, Београд: НДСЈ и Јасен.
- Симић/Јовановић 2009:** Р. Симић, Ј. Јовановић, О тексту са гледишта наратологије, *Анали Филолошког факултета*, 21, 85–108.
- Симић/Јовановић Симић 2012:** Р. Симић, Ј. Јовановић Симић, *Деда Тришин млин* Б. Ћопића – класично дело дечје књижевности, *Књижевност и језик*, LIX/3–4, 213–224.
- Симић/Јовановић Симић 2017:** Р. Симић, Ј. Јовановић, *Српска синтакса*, св. 1–7, Београд: НДСЈ.
- Симић/Јовановић Симић/Јовановић 2020:** Р. Симић, Ј. Јовановић Симић, И. Јовановић, *Прилози синтакси личних глаголских облика у српском језику*, Београд: Јасен, Библиотека Језикословље.
- Стевановић 1991:** М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језика*, св. 2, Београд: Научна књига.
- Федосјук 1997:** М. Ю. Федосјук, Исследование средств речевого воздействия и теория жанров речи, *Жанры речи*, вып. 1, Саратов.
- Шведова и др. 1990:** Н. Ю. Шведова, В. В. Лопатин, отв. ред., *Русская грамматика*, Институт русског језика АН СССР, 2-е изд., Москва.

Шмельова 1997: Т. В. Шмелева, Модел речевог жанра, *Жанры речи*, вып. 1, Саратов.

ABOUT PRECLAUSAL AND PRELEXICAL SENTENCES WITH
 YES IN BRANKO ĆOPIĆ'S SHORT STORY
THE COW WITH A WOODEN LEG

Summary

The author analyzes the short story *The Cow with a Wooden Leg* by Branko Ćopić, and determines the basic syntactic and verbatological types in its narrative. From the syntactic aspect, the prelexical and preclausal type of dependent sentences with *yes* is considered, and it is determined that the first type is equivalent in position and syntactic status to the status of dependent words in syntagmatic constructions, while the second type is different in terms of both parameters. Based on the analysis of the material, the author concludes that the change of the type of connection, from subordinate to dependent, is understandable as the cause of the formation of a dependent prepositional clause connection, and an important linguistic moment in the poetic verbalization of the story. In addition, it is concluded that by crossing cohesion and decomposition processes in syntax, Branko Ćopić develops verbatological and narratological possibilities of syntactic anticipation of prelexical clauses, thus building preclausal connections.

Keywords: preclausal sentence, subclausal sentence, sentence with the conjunction *da*, verbative, narrative, Branko Ćopić.

Jelena R. Jovanović Simić